

גיליון מס' 38

הרב יהודה זולדן

מסכת פסחים דפים טו-כא

כ"ז כסלו, פרשת וישב תשפ"א

ביעור חמץ – שריפה, איבוד

(פסחים כא ע"א)

במשנה בתחילת פרק שני הובאו דבריהם של ר' יהודה וחכמים על האופן בו יש לבער את החמץ. עיון בדברי הראשונים ובדברי הגר"א ילמדנו שאין כאן מחלוקת גורפת, וגם לפי ר' יהודה יש מצבים בהם מפוררים ומאבדים את החמץ, וגם חכמים מודים שהדרך העדיפה היא שריפה, וכך הופיע בסוגיות הגמרא בשמם של מספר תנאים.

פסחים כא ע"א

רבי יהודה אומר: אין ביעור חמץ אלא שריפה. וחכמים אומרים: אף מפרר וזורר לרוח או מטיל לים. הרב חיים סולוביצ'יק כתב מה ההבדל האם המצווה היא לשרוף את החמץ או האם המצווה היא להשבית החמץ בדרכים אחרות:

חדושי ר' חיים הלוי, הלכות חמץ ומצה א, ג

ונראה דלא דמי המצוה של תשביתו דהשבתתו בכל דבר למצות שריפה, דמצות תשביתו בשארי השבתות הוי עיקר המצוה שלא יהא להבעלים חמץ, משא"כ אם מצותו בשריפה הוי מצוה שחייל בהחפצא של החמץ דחלה בו דין שריפה, ...דאם השבתתו בכל דבר רק הבעלים קיימו מצוה שאין להם חמץ.

• הסבר את ההבדל האם המצווה היא לשרוף או המצווה להשבית החמץ בדרכים אחרות.

הגמרא בהמשך (כו ע"ב-כז ע"א), מנמקת את דברי החולקים. ר' יהודה משוה את שריפת החמץ, למצווה בתורה לשרוף את הנותר מקרבן הפסח הנשאר לבוקר. הגמרא מנסה למצוא הבדלים בין שריפת נותר לבין שריפת חמץ, ולא על הכל משיב ר' יהודה. חכמים משווים את דרך ביעור החמץ, לביעור עבודה זרה: "ותנן נמי גבי עבודה זרה כי האי גוונא: רבי יוסי אומר: שוחק וזורר לרוח, או מטיל לים" (פסחים כז ע"א). איסור החמץ, הוא איסור מהותי, כעבודה זרה. החמץ בהקשר זה, מייצג את הרוע והשלילה שבעולם, ועל כן יש לבערו בכל דרך אפשרית.

דברי ר' יהודה הללו כבר נזכרו בעקבות דבריו במשנה בפרק ראשון:

פסחים יא ע"א- יב ע"ב

משנה. רבי מאיר אומר: אוכלים כל חמש, ושורפין בתחלת שש. רבי יהודה אומר: אוכלין כל ארבע, ותולין כל חמש, ושורפין בתחלת שש...
...ורבא אמר: ...רבי יהודה לטעמיה, דאמר: אין ביעור חמץ אלא שריפה, ויהבו ליה רבנן שעה אחת ללקוט בה עצים. איתיביה רבינא לרבא, אמר רבי יהודה: אימתי - שלא בשעת ביעורו, אבל בשעת ביעורו - השבתו בכל דבר! אלא אמר רבא: גזירה משום יום המעונן.

רש"י שם

שלא בשעת ביעורו - בתחילת שש וכל שש, דאכתי מדאורייתא שרי, אבל בשעת ביעורו, בשבע שהוא מזהר מן התורה השבתו בכל דבר. וטורח זה למה, אם אין לו עצים, ימתין עד שעת ביעורו וישביתנו בכל דבר.

תוס' שם ד"ה אימתי

אימתי שלא בשעת ביעורו - פירש הקונטרס שלא בשעת ביעורו בשש, ובשעת ביעורו מכאן ואילך ופריך הואיל ובשעת ביעורו השבתו בכל דבר ימתין עד שבע.
וקשה לר"ת היכי ימתין עד שבע לבערו, הא אסקינן לעיל (ד' י:) דגזר ר' יהודה בשעת איסורו לבדוק דילמא אתי למיכל מיניה? ועוד שעת ביעורו דמתני' היינו בשש? ועוד דמנותר יליף ר' יהודה דחמץ בשריפה ונותר אחר שיעורו טעון שריפה וכמו כן חמץ? ומפרש ר"ת דשלא בשעת ביעורו היינו אחר שש שרוב העולם מבערין בשש כתיקון חכמים וטעם משום דיליף מנותר והיינו לאחר איסורו אבל בשעת ביעורו דהיינו בשש כיון שאינה מצוה לבערו אלא מדרבנן השבתו בכל דבר וכן איתא בירושלמי פרק כל שעה.
• הסבר את מחלוקת רש"י ור"ת מה כוונת דברי ר' יהודה "שלא בשעת ביעורו".

פסק ההלכה במחלוקת רבי יהודה וחכמים

בסתם משנה במסכת תמורה מופיע רק דעתו של ר' יהודה:

תמורה לג ע"ב – לד ע"א

משנה: ואלו הן הנשרפין: חמץ בפסח – ישרף.
גמרא: ...ואלו הן הנשרפין. אמר מר: חמץ בפסח - ישרף. סתם לן תנא כר' יהודה, דאמר: אין ביעור חמץ אלא שרפה.

התוספות התבסס בפסיקתו על האמור במשנה ובגמרא במסכת תמורה.

תוספות פסחים כז ע"ב ד"ה אין

אין ביעור חמץ אלא שריפה - נראה דהלכה כרבי יהודה, דסתם לן תנא כותיה בפרק בתרא דתמורה (ד' לג:). הרמב"ם פסק כחכמים:

רמב"ם הל' חמץ ומצה ג, יא

כיצד ביעור חמץ? שורפו או פורר וזורר לרוח או זורקו לים. ואם היה החמץ קשה ואין הים מחתכו במהרה הרי זה מפררו ואחר כך זורקו לים.

מגיד משנה הלכות חמץ ומצה ג, יא

כיצד ביעור חמץ שורפו או פורר וכו'. פ' כל שעה ר' יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה וחכמים אומרים מפרר וזורה לרוח או מטיל לים. והלכה כחכמים, וכן פסקו הגאונים, שלא כדברי התוס'.

- מה תהיה תשובת הרמב"ם לכך שסתם משנה בתמורה ובגמרא שם ההלכה כר' יהודה? [ראשונים רבים עסקו בזה- הרא"ש, הריטב"א, הר"ן, בעל המאור ועוד]

הגר"א כתב שהגירסא הנכונה במשנתנו בדברי חכמים היא "אף מפרר" (וכך מופיע בכמה כתבי יד), ומכאן שחכמים לא חלקו באופן גורף על ר' יהודה אלא הוסיפו עוד דרכים לבער:

ביאור הגר"א אורח חיים סימן תמה סעיף א

שורפו. רמב"ם וכגירסה "אף מפרר". ואף לספרים דלא גרסי "אף" מ"מ פירשו אף מפרר, מדקאמר ר' יהודה "אלא שריפה". ועוד דאי אפשר לומר דכל המתניינתין דפרק קמא וכל הבריות דבכולם תנן דשורפין - הכל כר' יהודה. ור' מאיר, ור' יוסי, ור' שמעון, ורבן גמליאל, ור' אליעזר, ור' יהושע, ור' אליעזר איש ברתותא, כולם כר' יהודה, אלא אף לחכמים עיקר בשריפה ושם כ"א ב' ולא יסיק כו' לא צריך אלא לר' יהודה משמע דגם לרבנן נחא.

- הסבר את הוכחת הגר"א מדברי ר' יהודה שאמר "אלא שריפה" שגם אם אין גורסים בבירור "אף מפרר" ברור שזו כוונת חכמים והם מסכימים עם ר' יהודה ורק מוסיפים?
 - הגר"א כתב עוד שלא יתכן להציג זאת שזו שיטת ר' יהודה שהרי יש עוד שבעה תנאים נוספים שגם הם סוברים שהביעור הוא שריפה.
- ציין היכן נאמר בדפים הקודמים בשם של לפחות חלק מהתנאים הללו, שהביעור הוא שריפה.

שריפת שאריות השמן של נר חנוכה

מאחר ודף זה בגמרא יילמד בימי חנוכה, נעייין בהלכה דומה שאף היא עוסקת בשריפה:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרעז סעיף ד

הנותר ביום השמיני מן השמן הצריך לשיעור הדלקה, עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו שהרי הוקצה למצותו.

הלכה למעשה

הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, הלכות ביעור חמץ, אורח חיים סימן תמה

כיצד מצות ביעור חמץ? שורפו או פוררו לפירורים דקים וזורהו לרוח או זורקו לים. שנאמר: "תשביתו שאור מבתיכם", בכל דבר שאתה יכול להשביתו (פסחים כז:). והמנהג לשורפו, ולכן טוב שיפרסנו לפני שישרפנו לפרוסות דקות כדי שתשלוט בו האש היטב עד שישרף לגמרי כפחמים. ואם אינו עושה כן, ישפוך עליו נפט הרבה כדי שימאס לאכילה.

הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה, הל' ביעור חמץ

בנוסף לביטול החמץ תיקנו חכמים לבער בפועל את כל החמץ שנותר אחר ארוחת בוקר ואת החמץ שנמצא בבדיקת חמץ (ועשרת הפתיתים). מן הדין אפשר לבערו בדרכים שונות: למשל, אפשר לפוררו ולפזרו ברוח, או לפוררו ולזורקו לים או לנהר (שו"ע תמה, א). וכן אפשר לפני שיגיע זמן האיסור, לפגום את החמץ באקונומיקה או חומר אחר עד שלא יהיה ראוי למאכל כלב, ומכיוון שכבר אינו נחשב מאכל חמץ אין צורך לבערו (שו"ע תמב, ט). וכן אפשר לבערו מהבית לפני שיגיע זמן האיסור על ידי הנחתו במקום שמופקר לרבים, או השלכתו לשירותים וסילוקו מהבית על ידי הורדת המים (משנה ברורה, תמה, יח). אבל ישראל קדושים נהגו להדר במצוות השבתת החמץ ולבערו בשריפה, שאין דבר שמבטל את החמץ מן העולם יותר מהשריפה, ועוד שיש מי שסובר שמצווה להשבית את החמץ דווקא בשריפה. והרוצים להדר בזה, צריכים לבטל את החמץ אחר השריפה, שאם יבטלו לפני כן, החמץ כבר לא יחשב שלהם וממילא לא יוכלו לקיים בו ביעור בשריפה. אלא שיש להקפיד שאחר סיום שריפת החמץ ישאר זמן לבטל את החמץ, שאם יגיע לסוף השעה החמישית שוב לא יוכל לבטל אותו (כמבואר לעיל ג, ו). ואחר שנשרף כזית מן החמץ, כבר נתקיים בו ההידור של ביעור החמץ בשריפה, ואפשר לומר את הביטול. יש מדקדקים, שאם נעזרים בנפט להבערת האש, שלא לשופכו על החמץ אלא רק על העצים, כדי שרק האש תכלה את החמץ ולא יפגם לפני כן ממאכל כלב.

אגדה

הראי"ה קוק, אורות בקדש, חלק ד עמ' תקיד

ביעור החמץ המסמל את הביעור של כל מיני הכיעורים הנפשיים מן הכלל ומן הפרט. יש בו צד פרטי מיוחד לאדם עצמו, וצד כללי, ההולם את הכלל, מצד אותו החיוב של הערבות המיוחדת לישראל, ומעורבה גם כן בכל העולם כולו, מפני הפעולה הישראלית, הראויה להיות מקפת את כל האנושיות. ולעומתם נמצא חובת ביעור החמץ, שקבל עליו אחריות, בין של ישראל בין נכרים.

הרב מנחם מנדל שניאורסון, הרבי מלובביץ', לשיטתייהו, עמ' 199-200

בפירוש הפסוק "והשבתי חיה רעה מן הארץ" (ויקרא כו, ו), נחלקו בתורת כהנים ר' יהודה ור' שמעון: "רבי יהודה אומר: מעבירן מן העולם. רבי שמעון אומר: משביתן שלא יזיקו". ביאר הגאון הרוגוצ'ובי ((צפנת פענח, ויקרא כו, ו) דר' יהודה אזיל לשיטתיה בדין ביעור חמץ. באופן קיום חובת ביעור חמץ נחלקו ר' יהודה וחכמים: "רבי יהודה אומר: אין ביעור חמץ אלא שריפה. וחכמים אומרים: אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים". מה יסוד מחלוקתם? כאשר אדם מטיל את החמץ לים (ואפילו כאשר "זורה לרוח" אזי בטל רק החיבור בין חלקיו, אבל) מציאות החמץ נותרת בעולם כמו שהיתה. ומאחר שבחמץ כתיב: "תשביתו שאור מבתיכם" (שמות יב, טו) סבירא ליה לר' יהודה שע"י פירור החמץ וזרייתו לרוח או ע"י הטלתו לים אין מתקיימת מצוות תשביתו, כי לדעת ר' יהודה פירוש שביתה הא – ביטול המציאות. ועל כן לדעתו "אין ביעור חמץ אלא שריפה", שכן דוקא ע"י שריפת החמץ מתבטלת מציאותו. מה שאין כן חכמים (ובכללם ר' שמעון) סבירא להו שביטול הצורה והאיכות, במובן הרחב של צורה ואיכות, הכולל גם את האפשרות האכילה וההנאה בכלל ואת הגדר של "יראה לך" וכיוצא בזה, אף הוא נקרא שביתה, ולכן לדעתם גם ה"מפרר וזורה לרוח ומטיל לים" מקיים מצוות תשביתו.

ומבאר הרוגוצ'ובי, שזהו גם טעם פלוגתת ר' יהודה ור' שמעון בפירוש "והשבתי חיה רעה מן הארץ". כאשר חיה רעה פוסקת מלהזיק, מתבטלת "צורתה" בלבד, ואילו מציאותה נותרת כמקודם, [וזו דעת חכמים – ור' שמעון]. ואם כן ר' יהודה המפרש שביתה היינו ביטול המציאות, מוכרח לסבור ש"והשבתי חיה רעה" משמעו מעבירם מן העולם.